

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Driemaandelijks tijdschrift

- 123 -

juli-augustus-september 2024

MECHELSE STADSPOORTEN OP PENNINGEN VAN DE ARCHEOLOGISCHE VERENIGING OUD MECHELEN

Penning met de Overste Poort (nu Brusselpoort) te Mechelen anno 1780, Ø 33 mm

Wanneer ik in België enkele steden bezoek, waar er nog een of soms meerdere oude stadspoorten zijn blijven bestaan, heb ik steeds de gewoonte hierover informatie in te winnen. Of deze nu in Antwerpen, Brugge, Brussel, Dendermonde, Herentals, Mechelen .... staan, het doet er niet toe. Voor mij zijn ze alle interessant.

Niet te verwonderen dat ik in het Jaarboek 2010 van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde een bijdrage mocht laten verschijnen waarin ik onder de titel 'De onvoltooide reeks – Stoet der Stoeten – Antwerpse stadspoorten' door deze relikten uit een vaak ver verleden werd geboeid.

Voor de enige nog bestaande Mechelse stadspoort, de Overste Poort, nu (Nieuwe) Brusselpoort genoemd, is dat dus niet anders. En bij uitbreiding ook niet voor de ondertussen verdwenen stadspoorten in deze stad.

Dat uitgerekend Mechelen in het verleden veel stadspoorten heeft gehad, is niet te verwonderen. Deze stad heeft eeuwenlang een belangrijke functie gehad. Met naar mijn gevoel toch wel een hoogtepunt dat vanaf de 16de eeuw met de Habsburgers begon.

Denken we bijvoorbeeld aan Margaretha van Oostenrijk (1480-1530), tante van Keizer Karel V (1500-1558) en landvoogdes van de Habsburgse Nederlanden, die er zich in 1507 in het 'Hof van Savoye' vestigde. Vergeten we evenmin 'De Grote Raad der Nederlanden' te Mechelen, die vanaf de vijftiende eeuw het hoogste rechtscollege was in de gebieden die waren samengebracht als de Nederlanden, *le grand conseil des Pays-Bas à Malines*. Het verbaast ons dan ook geenszins dat er in 1987 een boek verscheen, 'De Habsburgers en Mechelen' – Uitgegeven door de stad Mechelen en het Gemeentekrediet van België (ISBN 9789050660235).

♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦♦

In 1983 startte de 'Archeologische Vereniging "Oud Mechelen"' ¹ met de uitgifte van penningen met de afbeelding van de Mechelse stadspoorten.

Het doel van deze op 1 april 1982 opgerichte vzw werd in het *Belgische Staatsblad* van 19 augustus 1982 onder het identificatienummer 9080/82 beschreven. Dit citeer ik letterlijk. Van ambitie gesproken!

1. *Het redden door waakzaamheid, noodopgravingen en systematisch bodemonderzoek van alle oudheidkundige waarden in groot Mechelen. De vereniging beoogt de bestaande verenigingen en kernen in groot Mechelen in haar schoot op te nemen om tot een gecoördineerde wetenschappelijke samenwerking te komen.*
2. *Betrekkingen te onderhouden met de openbare diensten en met de instellingen die oudheidkundig bodemonderzoek uitvoeren en haar werking bekend te maken aan de instellingen voor wetenschappelijke en educatieve vorming.*
3. *Tot wetenschappelijke publicaties over te gaan.*

Niettegenstaande deze archeologische vereniging reeds tientallen jaren inactief was, verscheen de bekendmaking van haar officiële stopzetting pas in het *Belgisch Staatsblad* met nummer 166 van donderdag 15 juni 2023.

Stadspoorten op penningen van de Archeologische Vereniging Oud Mechelen

Het was de bedoeling van de vzw Archeologische Vereniging Oud Mechelen, kortweg AVOM, om penningen met de afbeelding van de twaalf Mechelse stadspoorten te laten slaan. Het werden er uiteindelijk zes, te koop aangeboden tussen 1983 en 1985.

Dankzij Peter Budai, die bestuurslid is van Numismatica Leuven, ontving ik in 2015 meer informatie over deze penningen. Hiervoor raadpleegde hij de catalogus 'Gemeentepeningen' van Marc Willemans zaliger, gewezen lid van de Numismatische Kring Dendermonde.

De twaalf Mechelse stadspoorten

Mechelen telde zeven grote en vijf kleinere poorten. De grote poorten waren de Overste Poort (nu beter bekend als de Brusselpoort), de Adegempoort, de Sint-Katelijnepoort, de Koepoort, de Nekkerspoelpoort, de Hanswijkpoort en de Oude Brusselpoort. De meeste van deze grote poorten hadden ook nog een voorpoort. De kleinere poorten waren de Winketpoort, de Nonnenpoort, de Kerkhofpoort, de Blokpoort en de Zandpoort; ze gaven, in tegenstelling tot de grote poorten, geen toegang tot een belangrijke straat.

In dit artikel zijn 8 aquaren van de Mechelse stadspoorten afgebeeld van Jan-Baptist De Noter (1786-1855). © Stadsarchief Mechelen

---

¹ Voorzitter: Jean Willems, ondervoorzitter: Marc Van Hauter, secretaris: Jeannine Mathu, penningmeester: Ludo Bosmans, commissaris: Theo Van Hemelrijck

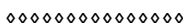

De zes door de AVOM uitgegeven penningen met de Mechelse stadspoorten

De verder genoemde poorten maakten deel uit van de zogenaamde tweede stadsomwalling van Mechelen, aangelegd tussen 1264 en 1268. De R12 loopt over het tracé van deze omwalling. Het verhaal over de bouw van de omwalling wordt omstandig uit de doeken gedaan in de hieronder vermelde bronnen:

- Frank Kinnaer, Werner Wouters, *De geschiedenis van Mechelen tijdens de 12de en 13de eeuw.*
- Liesbeth Troubleyn, Frank Kinnaer, Anton Eryvynck (red.), *Het Steen en de burgers. Onderzoek van de laatmiddeleeuwse gevangenis van Mechelen.*
- Mechelen, *Stad Mechelen*, 2007, pp. 10-31.

Omdat ikzelf met heel wat vragen over de Mechelse stadspoorten zat, contacteerde ik in 2015 de heer Wim Devos, die toen secretaris van de Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie (MVSA) was. Vervolgens bezorgde mij de hierboven al vermelde Frank Kinnaer een schat aan informatie. Waarvoor uiteraard dank!

Alle hebben ze dezelfde voorzijde en zijn ze in geelkoper gepatineerd.

Rondom tussen de rand en een binnencirkel het opschrift '• ARCHEOLOGISCHE VERENIGING • OUD MECHELEN'

In de binnencirkel onder een overhellende, bebladerde tak van een gedeeltelijk zichtbare boomstam worden boven de grond, waar een kruik, een bot en andere opgegraven voorwerpen zichtbaar zijn, ook een spade en een deel van een houweel, typische gebruiksvoorwerpen bij archeologisch onderzoek, afgebeeld.

Jammer genoeg is de naam van de ontwerper van deze stukken mij tot op heden niet bekend, evenmin als het atelier waar ze werden vervaardigd. Dit niettegenstaande ik al jaren naar die gegevens aan het zoeken ben, ook bij gewezen leden van de AVOM, van wie enkele behulpzaam waren. Zelfs enkele mij bekende, aangesproken ateliers voor het vervaardigen van penningen en medailles konden mij niet verder helpen.

Poort 1

- Afbeelding van de **BLOKPOORT** in een binnencirkel
- Boven tussen de rand en de binnencirkel het omschrift '1983 — 100 POORTERS'
- Onderaan eveneens tussen de rand en de binnencirkel '— BLOK POORT —'
- Geelkoper gepatineerd, 33 mm, 100 poorters, 850 exemplaren, 100 frank (€ 2,50), uitgebracht 01.06.1983

De Blokpoort werd oorspronkelijk Schermoelsblokpoort genoemd, naar een akkerland dat vlak daarbij gelegen was, het Schermoelsblok.

De oudste bekende vermelding is: *buten der scemblocpoorte inde witbroetstrate.*

(citaat uit 1297 – zie Vaast Steurs, Jozef Uytterhoeven. *De plaatsnamen van Mechelen binnen de oude wallen.* Uitg. Mechelsche Drukkerijen, 1942.)

'Deze 'kleine' poort stond niet op het einde van de huidige Blokstraat, maar aan de Zwartzustersvest rechtover de Bakelaarstraat. Ze werd vooral gebruikt door de Zwartzusters en de bewoners van de Lange Heergracht. Wanneer en waarom de poort verdwenen is, hebben we niet kunnen achterhalen. De laatste vermelding in de stadsrekeningen dateert uit 1675, wanneer ze zelfs met een buitenpoort versterkt werd. Rond 1780 waren de resten van de poort echter niet hoger meer dan de overige stadwallen.'

Uit Jan Neckers' *Mechelen zoals J.B. De Noter het zag*

Poort 2

- Afbeelding van de **NEKKERSPOELPOORT** in een binnencirkel
- Boven tussen de rand en de binnencirkel het omschrift '1983 — 100 POORTERS'
- Onderaan eveneens tussen de rand en de binnencirkel '— NEKKERSPOEL POORT —'
- Geelkoper gepatineerd, 33 mm, 100 poorters, 850 exemplaren, 100 frank (€ 2,50), uitgebracht 01.09.1983

De Neekerspoelpoort stond op het einde van de Keizerstraat, zoals de naam zegt, leidde de poort naar een gehucht net buiten de omwalling. De Neekerspoelpoort leidde naar Diest en kreeg dus de titel van 'grote' poort, De Neekerspoelpoort of Neckerpoort en in de 18de eeuw ook wel Diestersepoort. De Neekerspoelpoort werd afgebroken in 1812.

De oudste bekende vermelding is: *de stat van mechlen van wouter meersmans ende jans*

blasebalcks erve was, daer de porte van neckerspoele op ghefundeert es.

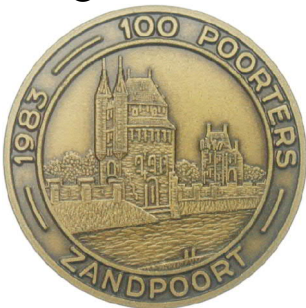
(Citaat uit 1294 - Vaast Steurs, Jozef Uytterhoeven. *De plaatsnamen van Mechelen binnen de oude wallen. Vervolg. Mechelse Bijdragen*, 10 (1943))

Inhoudelijk betekent de Middelnederlandse tekst dat de heer van Mechelen, Jan Berthout, een stuk grond schenkt aan de stad. De grond was eerder eigendom van Wouter Meersmans en Jan Blasebalcks, twee rijke burgers van Mechelen. Op die grond werd later de Neekerspoelpoort gebouwd, een van de toegangspoorten tot de stad.

'Deze prachtige aquarel vertelt overduidelijk het ganse verhaal. Onderaan merkt men de overblijfsels op van de twee ronde middeleeuwse torens die tegen een vierkant gebouw met twee verdiepingen stonden. Deze werden in het begin van de 17de eeuw gesloopt en vervangen door de duidelijk zichtbare nieuwe verdieping in rode baksteen. In de 18de eeuw noemden de Mechelaars de poort meestal de Diestse poort. Op de achtergrond staat links naast de poort het vervallen Hof van Hoogstraten'.

Uit Jan Neckers' *Mechelen zoals J.B. De Noter het zag*

Poort 3

- Afbeelding van de **ZANDPOORT** in een binnencirkel
- Boven tussen de rand en de binnencirkel het omschrift '1983 — 100 POORTERS'
- Onderaan eveneens tussen de rand en de binnencirkel '— ZANDPOORT —'
- Geelkoper gepatineerd, 33 mm, 100 poorters, 850 exemplaren, 100 frank (€ 2,50), uitgebracht 31.12.1983

De Zandpoort ter hoogte van Bleekstraat leidde naar een plaats net buiten de wallen die 'het Zand' werd genoemd. Deze poort is gebouwd in de 13de eeuw. Zij gaf aansluiting met de Lakenmakersstraat, die langs het Zand het kwartier van de lakenmakers van Nekkerspoel met de stad in verbinding bracht. Ze verbond het Hof van de Berthouts van Nieuwland met het andere hof van Berthout 'De Borch' op het Nekkerspoel.

Ze ontplofte in 1546 toen er een bliksem op insloeg. De poort deed toen dienst als kruitmagazijn, vandaar dat deze kleine poort ook wel 'Poedertoren' werd genoemd. Ze werd niet heropgebouwd.

De oudste bekende vermelding is: *Gielise van Hevere op IIII cameren ghelegghen buten der Zandpoerten daer men gheet te Berthelmeus hove van den Hove.*

(Vaast Steurs, Jozef Uytterhoeven. *De plaatsnamen van Mechelen binnen de oude wallen.* Uitg. Mechelsche Drukkerijen, 1942.)

Het citaat verwijst naar een eigendom van Gielise van Hevere, die vier kamers had buiten de Zandpoort, waar men naar het hof van Berthelmeus ging.

Poort 4

- Afbeelding van de **HANSWIJKPOORT** in een binnencirkel
- Boven tussen de rand en de binnencirkel het omschrift '1983 — 100 POORTERS'
- Onderaan eveneens tussen de rand en de binnencirkel '— HANSWIJKPOORT —'
- Geelkoper gepatineerd, 33 mm, 100 poorters, 850 exemplaren, 100 frank (€ 2,50), uitgebracht 31.12.1983

De Hanswijkpoort stond op het uiteinde van de Hanswijkstraat en leidde naar de gelijknamige wijk. De Hanswijkpoort gaf uit op de weg naar Leuven en Luik en was daarom een 'grote' poort. Vrij logisch dat ze later, in de 17de eeuw, 'Leuvense Poort' werd genoemd. De vestgracht was het breedst aan de Hanswijkpoort en bedroeg zelfs drieënzestig meter. Deze afstand is op de afbeelding met zicht vanuit de stad op de Hanswijkpoort (1578) niet zichtbaar.

De Hanswijkpoort werd in 1829 afgebroken.

De oudste bekende vermelding is: *buten den hanswijckpoerten neven der veste*.

(Citaat uit 1286 – Vaast Steurs, Jozef Uytterhoeven. *De plaatsnamen van Mechelen binnen de oude wallen*. Uitg. Mechelsche Drukkerijen, 1942.)

Poort 5

- Afbeelding van de **OUDE BRUSSELPPOORT** in een binnencirkel

- Boven tussen de rand en de binnencirkel het omschrift '1983 — 100 POORTERS'

- Onderaan eveneens tussen de rand en de binnencirkel '— OUDE BRUSSELPPOORT —'

- Geelkoper gepatineerd, 33 mm, 100 poorters, 850 exemplaren, 100 frank (€ 2,50), uitgebracht 27.04.1985

De Brusselpoort stond op het einde van de Brusselsestraat. Nadat de Overste Poort van naam veranderde werd ze Oude Brusselse Poort genoemd, om verwarring te voorkomen. De straat veranderde mee van naam naar Oude Brusselsestraat.

Deze poort werd in het jaar 1839 met de brandmethode afgebroken. De steunmuren werden eerst weggekapt en door houten balken vervangen. Deze werden vervolgens

in brand gestoken. De aannemer moest vervolgens enkel het puin opruimen.

De oudste bekende vermelding van de poort is in het Latijn: *hereditatem sitam extra portam dictam bruesselpoorte juxta fossatum ville machliniensis, a domino de boutersem dependentem*.

(De auteurs Vaast Steurs en Jozef Uytterhoeven hebben een reeks artikelen geschreven over de plaatsnamen van Mechelen binnen de oude wallen in het tijdschrift Mechelse Bijdragen. Het citaat komt uit het tiende deel uit 1943, op pagina 1252. Het verwijst naar een document uit 1292 dat bewaard wordt in het stadsarchief van Mechelen onder de naam LGM (*Liber Generalis Mechliniensis*). Het document beschrijft een erf dat buiten de Brusselpoort lag, naast de stadsgracht, en afhankelijk was van de heer van Boutersem.)

Poort 6

- Afbeelding van de **OVERSTEPOORT (Nieuwe Brusselpoort)** in een binnencirkel

- Boven tussen de rand en de binnencirkel het omschrift '1983 — 100 POORTERS'

- Onderaan eveneens tussen de rand en de binnencirkel '— OVERSTEPOORT —'

- Geelkoper gepatineerd, 33 mm, 100 poorters, 850 exemplaren, 100 frank (€ 2,50), uitgebracht 18.05.1984

De nieuwe Brusselpoort. De belangrijkste weg naar Brussel via Vilvoorde vertrok er vanaf 1698 en zij was daarom een 'grote' poort. Voor die datum werd deze enige nog bestaande poort 'Overste poort' genoemd.

Ze dateert uit de 13de eeuw en heette Overste Poort omdat ze, op het hoogste punt gelegen, boven de andere poortgebouwen van de 13de-14de-eeuwse omwalling uitkwam. Tijdens de late 16de en vroege 17de eeuw verkreeg ze haar huidige verlaagde uitzicht, waarbij haar twee torens nog steeds een indrukwekkend bouwwerk vormen. De voorpoort verdween pas in de 18de eeuw.

De Overste Poort is de enige stadspoort die niet is afgebroken. Ze stond op het einde van de Hoogstraat. 'Overste' betekent 'hoogst gelegen', wat overeenkomt met de naam Hoogstraat. In het Latijn werd ze 'Superioram

Portam' genoemd (1309) of 'Magnam Portam' (1292), wat erop wijst dat het wellicht ook de grootste poort was. Buiten de Overste Poort vertakte de Hoogstraat zich in de straat naar Hombeek en de straat naar Brussel. Dat leidde er later toe dat ze de 'Nieuwe Brusselpoort' genoemd werd. Tegenwoordig is ze bekend als 'Brusselpoort'.

Hieronder een vermelding uit een schepenbrief van Mechelen uit 8 april 1278. Deze gegevens staan in de inventaris van het archief van de commissie van openbare onderstand van Mechelen, die in 1956-1957 werd gepubliceerd: *Wouter Van der Eyken en kinderen verkopen aan Jan Winninc 10 solidi op 1 dagwand land buiten de Overste Poort, naast de schuur van Gerard van Heffen.*

